

Додаток
до наказу Департаменту
освіти і науки
23.06.2023 № 271-ОД

ДОВІДКА
про організацію психологічного супроводу освітнього процесу
в умовах воєнного стану

На виконання наказу Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації від 28.04.2023 № 169-ОД «Про підготовку питань на розгляд колегії» протягом травня 2023 року робочою групою проаналізовано роботу органів управління освітою, закладів дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти Сумської області щодо психологічного супроводу освітнього процесу в умовах воєнного стану, вивчено роботу управління освіти, культури, молоді та спорту Садівської сільської ради, управління освіти і науки Сумської міської ради, відділу освіти Роменської міської ради, Садівського закладу загальної середньої освіти, Сумської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17, Сумської початкової школи № 11, Роменського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 1 «Чайка», Роменської спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 ім. П.І. Калнишевського, Комунального закладу Сумської обласної ради Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського, державного навчального закладу «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту».

У ході вивчення з'ясовано, що питання надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни знаходиться на контролі органів управління освітою. Так, відділом освіти Роменської міської ради це питання розглянуто на апаратних нарадах («Організація роботи спеціалістів психологічної служби в умовах воєнного стану» (13.09.2022), «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» (14.03.2023), засіданні колегії відділу освіти («Про профілактику та подолання булінгу (цькування) в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» (15.05.2023).

Пріоритетним напрямком діяльності спеціалістів психологічної служби є психологічна допомога учасникам освітнього процесу, їх емоційна підтримка. Зважаючи на це, у перші дні війни в області із числа практичних психологів закладів освіти було створено мобільну групу психологічної підтримки, членами якої протягом лютого – квітня 2022 року в телефонному режимі було надано понад 200 консультацій дітям та дорослим.

З відновленням освітнього процесу з метою стабілізації психоемоційного стану учнів, налаштування їх на навчальну діяльність практичними психологами запроваджено проведення «годин психолога», онлайн-зустрічей, інтегрованих розвиваючих занять, ранкових зустрічей. Так, спеціалістами

психологічної служби Сумської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17 протягом березня – травня 2022 року в режимі онлайн проведено 19 просвітницько-профілактичних заходів для здобувачів освіти: «Я – герой. Фортеця моєї сили» (5-11 класи), «Я – переможець», «Я – чарівник: як покращити свій настрій» (1 – 4 класи), «Як вийти переможцем із важкої життєвої ситуації», «Складові гарного настрою» (5 – 9 класи), «Резилієнс або формування життєстійкості в умовах воєнного стану», «Моя поведінка в конфліктній та небезпечній ситуації» (10 – 11 класи).

З метою підвищення в дітей стійкості до переживання наслідків стресу, попередження виникнення посттравматичних стресових розладів спеціалістами запроваджено психологічні п'ятихвилинки. Для шкіл, де відсутні спеціалісти психологічної служби, було розроблено 20 відеороликів для проведення психологічних п'ятихвилин з учнями. Активними у створенні відеороликів були практичні психологи Улянівського закладу загальної середньої освіти, Миколаївського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів Миколаївської селищної ради, Бездрицької загальноосвітньої школи I-III ступенів Бездрицької сільської ради, Сумського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів № 3, Закладу дошкільної освіти (ясла – садок) № 1 «Ромашка», Сумського міського центру науково-технічної творчості молоді Сумської міської ради, Роменського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 3 «Оленка» Роменської міської ради, Косівщинського ліцею імені Лесі Українки Степанівської селищної ради, соціальні педагоги Сумської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 20 Сумської міської ради, Свеської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 Свеської селищної ради.

Важливим аспектом у роботі з дітьми щодо нормалізації їх психоемоційного стану, забезпечення психологічної захищеності є інформування щодо методів самопомоги, саморегуляції. Це інформування здійснюється через сайти закладів освіти, соціальні мережі, вайбер-групи.

Особливим місцем серед каналів комунікації спеціалістів психологічної служби з учнями є віртуальний кабінет, де розміщуються просвітницькі, профілактичні матеріали, надається інформація щодо психологічного розвантаження, безпеки в Інтернеті тощо. Так, спеціалістами психологічної служби Сумської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17 на платформі Google Workspace for Education створено віртуальні кабінети для здобувачів освіти 39 класів та батьків учнів. Подібні кабінети створено й спеціалістами Сумської початкової школи № 11, Садівського закладу загальної середньої освіти, Роменського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 1 «Чайка», Роменської спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 ім. П.І. Калнишевського, Комунального закладу Сумської обласної ради Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського.

Інформування здобувачів освіти здійснюється і в рамках консультативної роботи спеціалістів психологічної служби. Протягом року консультативну допомогу надано понад 21 тисячі дітей. Основні питання, з якими звертаються

діти, стосуються саморегуляції емоційного стану, пошуку ресурсів, нормалізації сну, підвищення впевненості у своїх силах тощо.

Здобувачі освіти долучені до корекційно-розвиткової роботи, спрямованої на розвиток емоційної сфери, підвищення стійкості до переживання наслідків стресу, попередження посттравматичних стресових розладів та збереження психічного здоров'я. Так, практичним психологом Роменської спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 ім. П.І. Калнишевського впроваджуються програми «Безпечний простір», «Діти та війна: навчання технік зцілення», «В порозумінні зі стресом», «Долаємо стрес разом», практичним психологом Садівського закладу загальної середньої освіти – програма «Безпечний простір», практичним психологом Комунального закладу Сумської обласної ради Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського – програма «Стрес. Формування стресостійкості особистості». Загалом, корекційно-розвитковою роботою, спрямованою на розвиток у здобувачів освіти стійкості до стресу, в області охоплено понад 3 тисячі здобувачів освіти.

З метою сприяння формуванню почуття спільності, позитивного психологічного клімату в учнівських та студентських колективах у період із січня до березня 2023 року спеціалістами психологічної служби реалізовано проєкт «Дистанційний тимбілдінг». У рамках проєкту учні та студенти взяли участь в активностях «Як добре ти знаєш однокласників», «Поділися тим, що любиш», «Чарівна сила обіймів», онлайн-челенджах.

На думку опитаних, у рамках регіонального дослідження учнів та студентів, психосоціальна підтримка, яку надають практичні психологи, соціальні педагоги, є ефективною: 55,1% респондентів, відповідаючи на питання «Чи задовольняє рівень забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу?», дали ствердну відповідь.

Спеціалісти психологічної служби значну увагу приділяють стабілізації психоемоційного стану батьків здобувачів освіти. Із цією метою протягом року понад 20 тисячам батьків надано індивідуальні та групові консультації щодо психологічного розвантаження, розвитку умінь розуміти психоемоційний стан дитини та надавати їй підтримку. Для батьків створено та розміщено на сайті комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти відеоролики щодо особливостей взаємодії з дітьми в умовах воєнного стану: «Як взаємодіяти з дітьми», «Як говорити з дітьми про війну», «Як підтримати підлітка в кризовій ситуації», «Поради батькам дітей з особливими освітніми потребами щодо поведінки під час війни».

У Сумській спеціалізованій школі I-III ступені № 17 протягом грудня 2022 року – травня 2023 року з метою підвищення рівня поінформованості батьків, відпрацювання технік відновлення та механізмів надання психологічної самопомогі реалізовано загальношкільний проєкт для учнів та їх батьків «РАЗОМ».

Практичні психологи, соціальні педагоги беруть участь у роботі батьківських зборів. Так, практичним психологом Сумської початкової школи

№ 11 здійснено виступи на батьківських зборах «Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в кризових станах, зумовлених воєнними діями на території України» (протокол від 06.09.2022 № 3, охоплено 154 особи), «Як допомогти дитині, яка пережила психотравмівну подію. Путівник для батьків», «Психологічний супровід медіабезпеки дітей у соціальних мережах» (протокол від 28.01.2023 № 1, охоплено 88 осіб). Для батьків здобувачів освіти розроблено та розповсюджено інформаційні буклети: «Перша психологічна допомога дитині. Алгоритм дій», «Стрес, чим можуть допомогти батьки і коли варто звертатись до спеціаліста», «Батьківська підтримка першокласників під час адаптації», «Вчимося розуміти дитячі вередування», «Як допомогти дитині пережити зміну умов життя». Загалом, спеціалістами психологічної служби всіляко використовуються і можливості засобів масової інформації. Так, практичні психологи міста Охтирка беруть активну участь у випусках передачі «Психолог радить» на ТРК «Охтирка». Протягом 2022/2023 навчального року спеціалістами здійснено 9 випусків передачі.

Особливе місце в роботі спеціалістів служби має психологічна підтримка педагогів. Як свідчать результати опитування, саме ця категорія учасників освітнього процесу найчастіше звертається за індивідуальними консультаціями до практичних психологів (43,6% від загальної кількості всіх учасників освітнього процесу). Протягом 2022/2023 навчального року педагогічним працівникам надано 2 170 психологічних консультацій.

З метою забезпечення своєчасної психологічної підтримки педагогічних працівників у листопаді 2022 року запроваджено регіональний психологічний проєкт «Завжди поруч». За час реалізації проєкту спеціалістами психологічної служби всіх типів закладів освіти проведено 6 918 ранкових тематичних та 4 832 інтерв'їзійні зустрічі, якими охоплено понад 10 тисяч педагогічних працівників.

Як засвідчило вивчення роботи спеціалістів Сумської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17, Садівського закладу загальної середньої освіти, Сумської спеціалізованої школи I-III ступенів № 17, Сумської початкової школи № 11, Роменського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 1 «Чайка», Роменської спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1 ім. П.І. Калнишевського, Комунального закладу Сумської обласної ради Сумський фаховий коледж мистецтв і культури ім. Д.С. Бортнянського, практичними психологами проведено аналіз запитів педагогів, за результатами якого визначено тематику ранкових зустрічей: «Психологічна травма та її прояви в поведінці дітей», «Як надати допомогу при різних емоційних проявах», «Вікові особливості проживання травмівної події», «Як надати психологічну допомогу при панічній атаці», «Як надати підтримку при втраті». Реалізація проєкту в закладах відбувається за активної підтримки та участі адміністрації.

Загалом до реалізації проєкту долучилися 494 практичні психологи закладів освіти всіх типів. У разі відсутності в закладі практичного психолога заняття в рамках проєкту проводилися психологами центрів професійного

розвитку педагогічних працівників (Конотопська, Тростянецька, Сумська міські територіальні громади), студентами-волонтерами Сумського державного педагогічного університету (Андрияшівська сільська, Сумська міська територіальні громади). У Юнаківській сільській територіальній громаді практичний психолог Басівського закладу загальної середньої освіти I-III ступенів в онлайн-режимі проводила заняття для педагогів усіх закладів освіти громади та спеціалістів органу управління освітою.

Переважна більшість педагогів закладів освіти області (83,8%) вважає, що проєкт допомагає зберегти психічне здоров'я, відновити психологічну рівновагу та стабільність.

В умовах воєнного стану психосоціальна та соціально-педагогічна допомога надається спеціалістами служби здебільшого дистанційно, що, у свою чергу, спонукає до пошуку нових форм роботи з учасниками освітнього процесу. Так, у практиці роботи регіональної психологічної служби з'явилися «Дистанційне чаювання», зустрічі «За кавою», «Психологічні посиденьки». Під час цих зустрічей діти, педагоги, батьки мають можливість проговорити свої відчуття, емоції, отримати підтримку, поспілкуватися.

Спеціалісти служби не обмежуються наданням допомоги лише учасникам освітнього процесу. У полі зору фахівців і сім'ї вимушено переміщених осіб, і маломобільні групи населення. Практичними психологами, соціальними педагогами протягом року надано консультативну допомогу щодо подолання життєвих криз майже 2 500 членам родин вимушено переміщених осіб, майже 400 людям з інвалідністю, людям похилого віку.

Заслуговує на увагу досвід психологічної служби Глухівської територіальної громади, де ще 1 березня 2022 року було створено мобільну групу із числа практичних психологів та соціальних педагогів закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти для надання психологічної підтримки різним категоріям населення громади. Із часу створення групи і до сьогодні надано 86 консультацій як для вимушено переміщених осіб, так і населення громади.

На базі кабінету практичного психолога комунального закладу Березівської сільської ради «Слоутський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа I-III ступенів, дошкільний навчальний заклад «Волошка» функціонує консультаційний пункт «Баланс», де надається психологічна підтримка населенню громади, що постраждало внаслідок воєнних дій.

Важливою умовою ефективності роботи спеціалістів психологічної служби є володіння ними відповідними валідними методами, практиками надання психологічної підтримки. З огляду на це, навчально-методичним центром психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, починаючи з березня 2022 року, проводяться онлайн-зустрічі, вебінари для практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти, психологів центрів професійного розвитку

педагогічних працівників щодо ознайомлення з ефективними практиками надання психологічної допомоги та соціально-педагогічної підтримки в період війни. Усього проведено 12 вебінарів, 10 методичних порадників, 7 рефлексивних зустрічей.

Для практичних психологів, соціальних педагогів закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, психологів інклюзивно-ресурсних центрів проведено онлайн-тренінги для роботи за методикою «Діти і війна: навчання технік зцілення» (навчанням охоплено 125 осіб). Учасники тренінгу визначилися з особливостями реагування дітей та підлітків на психологічну травму, пов'язану з війною, практично опрацювали технології допомоги дітям у відновленні контролю над нав'язливими спогадами як першого кроку подолання посттравматичного стресового розладу.

Важливою умовою ефективності роботи спеціаліста служби є його особистісна ресурсність та стресостійкість, володіння навичками психологічного відновлення в ситуації психологічної травми. З метою розвитку цієї здатності у фахівців навчально-методичним центром психологічної служби комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти проведено 5 воркшопів для практичних психологів закладів дошкільної та позашкільної освіти області «Психологічна стійкість практичних психологів: навчання технік зцілення».

Спільно з Українським науково-методичним центром практичної психології та соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України проведено 4 воркшопи з відновлення внутрішніх ресурсів практичних психологів, соціальних педагогів Великописарівської, Охтирської, Чернечинської, Тростянецької, Лебединської, Степанівської, Юнаківської територіальних громад.

Протягом листопада 2022 року – квітня 2023 року 10 практичних психологів закладів загальної середньої освіти взяли участь в українсько-німецькому проєкті «Допомога в подоланні: підготовка психологів до надання повномасштабної психосоціальної допомоги дітям, батькам, педагогам в умовах військових дій в Україні».

Заслуговує на увагу досвід психологічної служби Конотопської територіальної громади щодо відновлення ресурсів спеціалістів. За ініціативою Центру професійного розвитку педагогічних працівників Конотопської міської ради проведено 10-денний онлайн-марафон «Подбай про себе» для практичних психологів, соціальних педагогів та педагогічних працівників міста. Модератором марафону виступила Ю.В. Волошкова, практичний психолог Конотопської спеціалізованої школи II-III ступенів № 2. Під час марафону учасники виконували вправи і завдання для підтримки і турботи про себе; покращили емоційний та фізичний стан; отримали можливість обміну ідеями.

У травні та жовтні 2022 року онлайн-марафон було проведено для спеціалістів психологічної служби, психологів центрів професійного розвитку педагогічних працівників області. Участь у ньому взяли 350 практичних психологів та соціальних педагогів.

Протягом 2022/2023 навчального року центром професійного розвитку педагогічних працівників Сумської міської ради для професійної спільноти практичних психологів та соціальних педагогів проведено засідання з тем: «На варті психологічного благополуччя», «Роль фахівців психологічної служби у створенні безпечного освітнього середовища в закладах освіти», «Психологічна служба НУШ: новітні технології супроводу». Систематично надаються групові консультації з питань професійної діяльності фахівцям психологічної служби: «Соціально-психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб», «Роль психологічної служби у розбудові безпечного простору в закладі освіти».

Разом з тим під час вивчення питання щодо психологічної підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в закладах освіти області виявлено проблемні питання, що потребують вирішення.

Спеціалістами психологічної служби закладів освіти Синівської, Верхньосироватської сільських, Ямпільської, Великописарівської, Зноб-Новгородської, Кириківської селищних, Середино-Будської міської громади не створено віртуальні кабінети для роботи з учасниками освітнього процесу в дистанційному та змішаному режимах.

У професійній діяльності практичних психологів усіх типів закладів освіти недостатньо представлено такий вид діяльності як консультування. Лише 15% опитаних практичних психологів визначили консультування переважаючим видом діяльності порівняно з іншими видами роботи.

У 39 (13,3%) закладах дошкільної освіти, 10 (2,7%) закладах загальної середньої освіти через відсутність спеціалістів психологічної служби не реалізується проєкт «Завжди поруч». Найбільше таких закладів – у Бездрицькій, Миропільській сільських, Дубов'язівській, Липоводолинській селищних, Буринській міській громадах.

Недостатньо спланованим та визначеним щодо змісту є соціально-педагогічний супровід батьків. Аналіз роботи спеціалістів відвіданих закладів освіти засвідчив, що з початку воєнних дій підтримка батьків була обмежена консультативною та просвітницькою роботою за запитом, що унеможлиблює системну роботу із цією категорією учасників освітнього процесу. Підтвердженням цього є й результати регіонального опитування батьків: лише 46,1% опитаних батьків, відповідаючи на питання «Чи задовольняє вас рівень забезпечення психологічного супроводу батьків у закладі освіти, де навчається ваша дитина», дали ствердну відповідь. При цьому 48,1% опитаних не змогли визначитися з відповіддю, 5,8% дали негативну відповідь.

Третя частина опитаних батьків учнів закладів загальної середньої освіти (29,3%) взагалі зазначила, що вони не отримують, за потреби, психологічну підтримку від психологічної служби закладу освіти, який відвідує їхня дитина. Ще 8,8% опитаних зауважили, що підтримку від фахівців вони отримують частково.

На час вивчення психологічний супровід дітей вимушено переміщених осіб, учасників бойових дій, загиблих здійснювався без аналізу ступеня впливу

на них психотравмівної ситуації та зумовлених цим особливих потреб означеної категорії дітей та членів їх сімей.

У 2022/2023 навчальному році лише у 71 (19,6%) закладі загальної середньої освіти впроваджено факультативи соціально-психологічної спрямованості. У закладах освіти 28 територіальних громад не впроваджено жодного факультативу.

Серед закладів обласного підпорядкування факультативи введено у 7 закладах професійної (професійно-технічної) освіти (державний навчальний заклад «Сумське міжрегіональне вище професійне училище, державний професійно-технічний навчальний заклад «Лебединське вище професійне училище лісового господарства», державний професійно-технічний навчальний заклад «Сумське вище професійне училище будівництва і дизайну», державний навчальний заклад «Сумський центр ПТО харчових технологій, торгівлі та ресторанного сервісу», державний професійно-технічний навчальний заклад «Глинський професійний аграрний ліцей», державний професійно-технічний навчальний заклад «Конотопське ВПУ», державний професійно-технічний навчальний заклад «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг»), 1 закладі фахової передвищої освіти (Відокремлений структурний підрозділ «Роменський фаховий коледж Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»), 1 закладі інституційного догляду та виховання дітей (Комунальний заклад Сумської обласної ради «Обласний ліцей спортивного профілю «Барса»).

Однак викладання психології в рамках освітнього процесу дає можливість дітям та підліткам сформувати імунітет до негативних викликів сьогодення.

У державному навчальному закладі «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту» практичного психолога довантажено обов'язками заступника директора з навчально-виховної роботи, соціальний педагог, який не має спеціальної освіти, виконує обов'язки секретаря стипендіальної комісії, Ради профілактики та відповідає за написання наказів, які регламентують діяльність закладу освіти з виховної роботи, що вагомо впливає на якість виконання прямих професійних обов'язків спеціалістів. Так, протягом 2022/2023 навчального року практичним психологом проведено тільки 5 практичних заходів, соціальним педагогом – 1 для учнів з питань емоційної стабілізації та формування стресостійкості. У спеціалістів відсутні конспекти чи плани занять, що не дозволяє проаналізувати актуальність, повноту розкриття тем, якість інформації, що розглядається на заняттях з підлітками.

У спеціалістів відсутні віртуальні кабінети, що унеможливило здійснення психологічного супроводу освітнього процесу в умовах змішаного та дистанційного навчання, відсутня службова документація.

**Завідувач навчально-методичного
центру психологічної служби
комунального закладу Сумський**

"Завжди поруч" - цей проєкт щотижня збирав нас за круглим столом не як колег, а як давніх друзів. Ми поспішали на нього без нагадувань і полюбили його всією душею. Саме він давав нам можливість бути самими собою, щиро висловлювати найпотаємніше і найбажаніше. Він не просто відволікав нас від невтішної буденності, а й навчив контролювати свої емоції, бачити зорі навіть у дощових калюжах.

😊 У невимушеній обстановці ми випробовували різні психолого-педагогічні практики, які нам пропонувала практичний психолог Лариса Володимирівна Біловол. Нам було весело, як дітям, коли ми малювали, гралися, обмінювалися думками. 🙏 Це так неоціненно у цей буремний час мати підтримку, стати самому підтримкою для когось, а головне - уміти дати пораду нашим учням, вчасно заспокоїти і навчити їх мобілізувати свої внутрішні ресурси. 🌈❤️Наша сила - у нашій єдності.

22 травня наше училище